

Emmanuel Alloa*

Odrešljivi prihranki ali kako skozi potrošnjo postati asketski

Med drugo svetovno vojno sta vladi Združenih držav Amerike in Kanade izdali niz propagandnih plakatov, katerih cilj je bil zmanjšati porabo in preusmeriti finančne sile gospodinjstev v prid skupnega vojnega napora. Mnogi od teh plakatov, ki so jih naredili nekateri najbolj zviti oglaševalci tistega časa, so črpali iz najgloblje zakoreninjenih načel puritanizma Nove Anglije: dolžnosti samoo-mejevanja. Eden izmed teh propagandnih plakatov (objavila ga je kanadska vlada) prepričljivo ponazarja logiko, na kateri temelji: medtem ko elegantni par v skušnjavi zre v ogromnega slona, ki je na prodaj, ju napis na plakatu odločno opominja na najbolj osnovno načelo varčnosti: »Če tega ne potrebuješ..., ga ne kupi«!

Slika 1: *If you don't need it, don't buy it.*

Propagandni plakat iz Druge svetovne vojne (1942). Ottawa, Library and Archives Canada.

* Univerza St. Gallen, Švica

Takšna obsodba nepremišljene in egoistične potrošnje v časih, ko naj bi nacija usmerila vse svoje napore v to, da vojno dobi, medtem ko se gospodinje poziva, da naj pošljejo vse uporabne materiale, ki jih lahko pogrešajo, kot so guma, obleke in konzerve, namenoma igra na občutljivost. Naciji, katerih ekonomski uspeh v zgodnjem dvajsetem stoletju je bil močno povezan z opogumljanjem potrošnje, da bi sedaj dosegli višji cilj, spomni na vrednote skromnosti, žrtvovanja in odpovedovanja. Če vzamemo za izhodišče slovito tezo Maxa Webra je takšen »asketizem« celo najbolj pomembno gonilo v severnoameriški kulturi, posledično pa tudi v kapitalizmu nasploh.

Webrova vznemirljiva teza iz dela *Protestanska etika in duh kapitalizma*, ki sprva izgleda tako neverjetno, je bila od svoje prve objave deležna številnih kritik, spodbijajo pa jo vse do danes. Ena izmed številnih kritik pa ostaja še posebej nepopustljiva: če je duh samoodpovedovanja primeren za kapitalistično podjetništvo, pa ekonomije ne poganjajo samo podjetniki; ekonomija potrebuje tudi potrošnike, ki so pripravljeni kupiti več od tega, kar predstavlja njihove dejanske potrebe. V nadaljevanju bi rad izpostavil tezo, da nam vzporejanje dveh momentov krize – krize Druge svetovne vojne in krize 2008 –, omogoča na novo osvetliti Webrovo slavno tezo o asketski naravi kapitalizma, ter podal novo razlago tega, zakaj investicijski kapitalizem in potrošniški kapitalizem sploh nista protislovna, temveč konec koncev popolnoma sovpadata.

I. Ob zori krize: Ekonomija znotraj čistega uma

Splošno poznana fraza je postalo že reči, da so trenutno finančno krizo sprožile neodgovorna špekuliranja [speculation] in nemarno obnašanje posojilnih inštitucij, ki so, da bi maksimalizirala svoje dobičke (z izumljanjem shem kot so *hipotekarna posojila* in ostala ničeva poimenovanja) opustile najosnovnejša načela previdnosti, s tem pa destabilizirale celoten sistem. Z mnogih različnih koncev so prišli pozivi k bolj skrbnemu nadzoru finančnih transakcij, da bi celoviteje razumeli postopke trgovine in da bi se približali nečemu takemu kot je transparentni trg. Poleg tega so se mnogi zavzeli za divestituro bank v duhu Glass-Steagall Akta, da bi ločili tradicionalnejše posojilne dejavnosti od spekulativnega sektorja, ki so ga imeli za glavnega krivca za izbruh krize.

Naj to zveni na prvi pogled še tako razumna, pa je takšna zahteva kljub temu v temelju paradokсна (in lepo ponazarja protislovja poznega kapitalizma): ali

lahko sploh obstaja kakršno koli ekonomsko investiranje brez špekulacije/spekulacije [speculation]? Kako bi bila videti »ekonomija v mejah čistega uma«? Ob zori krize so mnogi ekonomisti spomnili na to, da je med posojilnimi bančnimi dejavnostmi in špekulativnimi razlika le v stopnji. Samo tam, kjer je negotovost, bo tudi sploh investiranje, so trdili, medtem ko naj bi regulacije vodile tako rekoč v stagnacijo. Na samem višku hipotekarne krize, ko se je še zdelo, da obstaja konsenz za nove strožje regulacije finančnih transakcij, je ekonomist Cass Sunstein – ki ga je predsednik Obama ravno imenoval za vodjo urada združenih država za regulacijo (»White House Office of Information and Regulatory Affairs«) – v reviji *Wall Street Journal* objavil članek, v katerem je pojasnjeval, zakaj je »transparentnost boljša od drakonske regulacije« (Thaler/Sunstein 2008). Temeljnega načela neoliberalizma ne bi mogli bolje povzeti: *razumna* [reasonable] ekonomija se mora osvoboditi od heteronomnega poseganja in mora biti »avtonomna« ter samoregulirajoča (ali, kot bi temu rekli Milton Friedman in čikaški fantje: deregulacija še vedno ostaja najboljše orodje za imanentno samoregulacijo trga). Drugače rečeno: za te ekonomiste je kriza zgolj rezultat pomanjkanja transparentnosti v procesih, ki se dogajajo na trgu in v nobenem primeru ni rezultat neke nebrzdane dejavnosti in pohlepa, ki ga ni mogoče zadovoljiti, ki sta kapitalizmu domnevno inherentna.

Obstaja pa avtor, ki bi se, če bi dandanes še živel, povsem strinjal s tem zadnjim argumentom: Max Weber, nemški sociolog iz obdobja *fin-de-siècle*. »Kapitalizem sam na sebi ni ustvaril 'pridobitniškega gona',« je trdil Weber, »niti 'težnje po dobičku' – po kar se da najvišjem denarnem dobičku.« (Weber 1988, 10) In nadaljuje takole: »Brezobzirno pridobitniško hlastanje sploh ni značilno za kapitalizem, še manj pa je to njegov duh.« (*Ibid.*) Weberjeva osupljiva teza iz *Protestantske etike in duha kapitalizma*, ki je bila formulirana več kot stoletje nazaj, po kateri gre pri kapitalizmu manj za akumulacijo in bolj za restrikcijo, ostaja razumljena v vseh svojih nasledkih navkljub razpravi, ki je stara skorajda sto let, ki traja vse od prve izdaje tega dela (za pregled glavnih argumentov v tej razpravi prim. Fischhoff 1944). A postaviti si moramo vprašanje, kaj početi z vznemirljivo tezo, da ima kapitalizem še najmanj opravka z gonom po dobičku, pač pa prej z njegovo negacijo, t. j. »omejevanjem [*Bändigung*], ali z vsaj racionalnim umirjanjem tega iracionalnega gona.« (Weber 1988, 10) Vprašati pa se moramo tudi, do katere mere je ta trditev še vedno relevantna, ne le za »podjetniški duh« zgodnjega 20. stoletja, temveč tudi za potrošništvo poznega kapitalizma. Če je klasična analiza Maxa Webra pokazala duhovne, če že ne eshatološke implikacije

investiranja, pa Weber ni podal zadovoljujočega odgovora na vprašanje, kako je protestantska shema investiranja združljiva z množično potrošnjo in kako je »trošenje« lahko nek – potencialno najučinkovitejši – način »varčevanja« (in konec koncev tega, da smo (od)rešeni [being saved¹]).

II. Protestantška logika finančnega kapitalizma

Že ob svoji prvi izdaji leta 1904-1905 je delo Maxa Webra *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* takoj zbudilo živo razpravo o svoji metodi, svojih trditvah in svoji empirični osnovi. Za namene pričujočega prispevka ni niti možno niti nujno rekonstruirati te razprave. Zadošča reči, da Webrov glavni argument močno počiva na zavrnitvi potrošnje znotraj okvira, ki ga je on sam krstil za »kapitalistični duh«. Potrošnja je izenačena z zapravljanjem virov, ki jih, v nasprotju z denarjem, ne moremo ponovno investirati in so tako izgubljeni. Treba pa je poudariti, da kritika potrošnje ne zadeva le aktualne potrošnje, temveč tudi čisto brezdelje, kar Weber ponazarja s pomočjo slovitega odlomka iz *Nasveta mlademu trgovcu [Advice to a Young Tradesman (1748)]*:

Vedi, da je čas denar; kdor bi lahko na dan s svojim delom pridobil deset šilingov, a se pol dneva sprehaja ali lenari v svoji sobi, ne sme – četudi je za svoje ugodje porabil samo šest penijev [pol šilinga] – obračunati samo teh; poleg njih je namreč porabil, ali bolje, vrgel proč, še pet šilingov. (Franklin, *Advice to a Young Tradesman*, nav. po: Weber 1988, 36)

Toda motto Benjamina Franklina »ČAS je denar« ['TIME is money'] ne zadeva samo kapitalističnega trgovca, temveč družbo kot celoto. Zgodnji kapitalizem, trdi Weber, je močno oblikovala puritanska morala, ki je odločilno poudarila delo: delo se ima sedaj za sredstvo za udomačenje primitivnih nagonov in za brzdanje strasti; ustvari bogastvo za »praktično uporabne reči« in promovira skupno dobro. Iz nuje je delo postalo moralna dolžnost, ki manifestira močno demokratično silo: enako obsojanja vredni so brezdelni revni kot brezdelni bogati. Dela se dejansko ne dojema kot sredstva za nek smoter (kot sta bogatenje in posledična sprememba preko potrošnje), temveč kot najvišjo obliko delovanja. Medtem ko je Aristotel delo preziral kot golo delovanje, ki je podrejeno drugemu

56

¹ Avtor uporablja neprevedljivo jezikovno igro med »saving«, varčevanjem in »being saved«: biti rešen, zaščiten, obvarovan, ohranjen, odrešen, zveličan. *Op. prev.*

smotru, je sedaj delo postalo smoter sam po sebi in ga je treba realizirati zavoljo njega samega: »To so najugodnejša tla za naziranje o delu, ki naj bo samo sebi namen, o delu kot 'poklicu', kakršnega terja kapitalizem [...]« (Weber 1988, 51) Vsako delo, ki bi bilo še podrejeno možnosti potrošnje je treba moralno prezirati.

Na tej točki se samosmoterna struktura dela poveže z moralnim idealom *Bändigung* ali »brzdanjem«, omejevanjem: puritanski podjetnik se odpove temu, da bi uporabil bogastvo, ki je bilo akumulirano z delom za nekaj drugega; iz tega bogastva ne dobi ničesar zase, »z izjemo iracionalnega občutka, da dobro izpolnjuje svoj poklic.« [Weber 1988, 58] A če se *potrošnja* graja, se *pridobivanja* kot takega ne, prej nasprotno: ponovno investiranje bogastva je najboljši način, da ga ohranimo, ne da bi ga porabili. V ideji »varčevanja«, sovpadeta ekonomsko načelo zmernosti in moralno načelo skromnosti: od tod razumevanje *religio* v pomenu »vezave«, vsiljenja ali brzdanja. Webrova nemara najbolj vznemirljiva teza – da kapitalizma ne smemo misliti v terminih pustolovske špekulacije, temveč nasprotno v terminih radikalnega asketizma (iz gr. *askêsis*, 'brzdanje') – postopoma razvije svoj pomen. Asketska prisila, da nadziramo svoje lastno življenje z brzdanjem svojih potreb, je sedaj prenesena na finančno raven: »Če je potemtakem asketski življenjski slog omejeval porabo in hkrati sprožal pridobitniške težnje, je bila zunanja posledica tega dejstva očitno tale: *ustvarjanje kapitala* z 'asketsko varčevalno prisilo'.« (Weber 1988, 195) Samodisciplina, ki bo s Friedrichom von Hayekom postala »disciplina v smeri resnice« – je sedaj polno realizirana skozi kapitalizacijo varčevanja, kar konec koncev vodi v vrtočlav razvoj finančne ekonomije v poznem 20. stoletju, ekonomije, ki povsem pretrga z »realno« ekonomijo dobrin.

III. Loterija kalvinizma

»Ekonomija časa, na to se v zadnji instanci zvede vsa ekonomija« (*Ökonomie der Zeit, darin löst sich alle Ökonomie auf*), je na slovitem mestu v pripravljajalnih zapiskih za *Kapital* zapisal Marx. Kalvinistični reformatorji, katerih misel je ključno navdihovala ameriški puritanizem, bi se najbrž s takšno trditvijo strinjali. Kljub temu pa je treba razumeti, če želimo Webrovi tezi slediti še naprej, kako je mogoče dve različni pojmovanji časa – čas kapitala in čas odrešitve, sekularni in ehsatološki čas – medsebojno povezati. »Vedi«, je Benjamin Franklin dejal svojemu imaginarnemu mlademu trgovcu, »da je denar plodne in rodovitne narave. Denar poraja denar in mladike lahko porodijo še več in, in tako naprej.«

(Navedeno po Weber 1988, 36). Toda, če je to res, in če je priporočljivo špekulirati o samoporajajoči moči denarja, v kakšnem razmerju je potem »čas kapitala« s »časom duše«? Se bo investiranje v svetni čas avtomatično spreobrnilo v investiranje v duhovni čas? Da bi rešil ta dozdevni paradoks, Weber predlaga, da znotraj asketizma nastopa premik: medtem, ko je tradicionalni asketizem »zunajsvetni asketizem« (*ausserweltliche Askese*), ki skuša svet zapustiti, je kalvistični asketizem »znotrajsvetni« (*innerweltliche Askese*), pri čemer posameznik dokazuje svoje vrednotenje Boga tako, da uspeva *znotraj* sveta. Hvalnica družbenih in ekonomskih aktivnosti posameznika, ki je v tej obnovljeni pozornosti do svetnih praks implicitna, pa bi lahko reformatorje privedla preblizu tradicionalnemu katoliškemu stališču.

Delati dobra dela (*bonis operibus*), pravi Martin Luther, ni dovolj, če jim umanjka vera duše in če niso izvrševana iz srca. Zgolj dejanja ne morejo imeti, trdi Luther, nobenega vpliva na odrešenje, če dobro ni vzrok, temveč sad krepostnosti in vere. Nikogar ne moremo od zunaj prisiliti, da dela krepostno; biti kreposten prej sestoji v tem, da dosežemo svojo notranjo usodo preko ponotranjenja vere:

Tako naravno kot drevo proizvede plodove, je da vera proizvede dobra dela. In ravno tako, kot je povsem nepotrebno, da drevesu ukažemo, naj pridela sadež, je ukazovati verniku [...] enako pa ga priganjati, naj stori dobro. (Luther 1522: 285-286)

Na nek način je Luthrovo načelo »gole vere« (*sola fide*) v nasprotju do »dobrih del« celo še radikaliziral Calvin v sojem nauku o predestinaciji. Misliti, da lahko človekova svetna dejanja, pa naj bodo še tako dobra, lahko vplivala na Sodni dan, bi pomenilo, postaviti pod vprašaj absolutno svobodo volje Boga, kar pa je moralo biti rešeno že od vekomaj. Ali nek posameznik glede na njegova dejanja spada med izbrane, ne bo odločeno v nekem prihodnjem trenutku, temveč je že odločeno. Človeška dejanja znotraj sekularnega časa niso zmožna vplivati na božji načrt, temveč ga razkriti: družbeni in ekonomski uspeh posameznika *znotraj sveta* izkazuje kakšne namene ima Bog zanj *onstran sveta*. V nekem pomenu prizadevanje po ekonomskem dosežku nima več nobene družbene perspektive; če se posameznik ne more rešiti preko dela za skupnost in bogastvo, njegova usoda pa je radikalno individualizirana, potem ima njegova ekonomska dejavnost zgolj en sam smoter: razkriti, kar je že bilo zapisano. Od sedaj dalje sve-

tno življenje postane enako loterijski srečki, pri kateri spraskamo gornjo plast [scratch-off ticket], da bi ugotovili, ali smo dobili ali ne.

Kar ostaja vse do sedaj tako zelo očarljivo v Webrovem branju je naslednje odkritje: *naravni zakoni* trga ne obstajajo. Če sploh čemu, potem je trg podvržen nenavadni vrsti »duha«, kar pomeni, da subjekte tržne ekonomije povzdignemo nad raven naravnih potreb. Toda, če lahko to branje nemara osvetli nekatere vidike podjetniškega kapitalizma zgodnje modernosti ter pojasni, kako je *homo oeconomicus* združljiv z določeno skromnostjo in se izogne razkazovanju bogastva, ima Webrova analiza eno veliko pomanjkljivost. Ker se je pričela s tem, da pokaže, kako je asketski nagon protestantizma pričel z zavrnitvijo potrošnje in porabe, ni nobenega načina, da bi to prilagodila, ne da bi izhodiščno tezo postavila pod vprašaj. Oziroma, če to formuliramo še nekoliko drugače: medtem ko *Protestantska etika in duh kapitalizma* lahko pojasni, kako je kaj takega kot *investicijski kapitalizem* postalo možno, pa pri najpoznejših oblikah finančnega kapitalizma ne zmore pojasniti tega, kako razumeti *potrošniški kapitalizem*. Vprašanje danes vztraja bolj kot kdaj koli prej: če je varčevanje najvišja vrednota, kako lahko nastopi kaj takega kot je dolžniška kriza?

IV. Varčevanje je trošenje

V svojem fragmentu *Kapitalizem kot religija* je Walter Benjamin zapisal, da je kapitalizem religija brez dogme ali teologije, ni nič drugega kot čisti kult. Kot takšen sestoji v nenehnem slavljenju vernika, ki svojo vero udejanja skozi porabo in potrošnjo. V tej novi religiji kulta, je ukinjena razlika med svetim in profanim, glede na to, da vsako dejanje potrošnje ponovno vzpostavlja povezavo z božjim, v pomenu *consumatio unionis*. Anticipirajoč današnji odpiralni čas trgovin, ki so vsak dan odprte 24 ur, Benjamin govori o izničenju razlike med delavnikom in praznikom, vsak trenutek se tako sprevrne v »slavljenje kulta *sans rêve et sans merci* [brez sanj in milosti]« (Benjamin 2006, 57) Kaj naj storimo z Webrovo tezo o asketskem kapitalizmu glede na te templje potrošnje, pa naj bodo novi ali stari (kot je znano danes nakupovalna središča vse bolj nadomeščajo novi templji, virtualne pasaže nakupovanja prek interneta)? Ali med likom podjetnika, kot ga opisujejo Weber, Werner Sombart in ostali, in subjektom neskončne potrošnje obstaja kakšna povezava? Znova nam Benjamin priskrbi pomemben namig. V svojem vztrajanju, da je kapitalizem »verjetno prvi primer kulta, ki ne služi spravi, temveč proizvodjanju krivde.« (Benjamin 2006, 57), Benjamin

napotuje na odločilno povezavo med mankom in projekcijo. Kot je prepričljivo izpostavila v svojem branju Benjamina Elettra Stimilli vztrajanje krščanstva na izvornem grehu istočasno ustvari situacijo manka in napove način, kako ga premagati: odrešenje ne bo prišlo z negacijo manka, temveč z njegovo poglobitvijo (Stimilli 2011). S tem, da pokaže bližino med krivdo (*Schuld*), zadolženostjo (*Verschuldung*) Benjamin vzpostavi v temelju projektivno razsežnost krščanskega časa in nam nakaže, kako asketsko logiko podjetnika povezati z disperzivno logiko potrošništva.

Če krščanstvo temelji na obljubi polnosti, ki bo premagalo sedanje stanje manka, ekonomija dolga temelji na istih podmenah: namesto, da bi trošili denar, ki ga imate (to je bila Luthrova in Calvinova kritika hedonizma), vas povabijo k temu, da potrošite denar, ki ga *nimate*. Namesto, da bi investirali v aktivo, ki jo sedaj posedujete, investirate v »opcije«, t. j. v tisto, kar *bo* [to come]. Hipotekarna kriza leta 2008 čudovito ponazarja ta paradoks: banke so priporočile posojilojemalcem naj dajo hipoteko na hiše, ki jih ti še niso imeli, zato, da bi svoja posojila odplačali hitreje, ter tako predstavile nekaj, kar šele bo, kot nekaj, kar že je (Podoben argument bi lahko naredili v primeru ponudb za 0% obresti, kjer časovnost odplačevanja v obrokih minimaliziramo s tem, da ni nobene razlike med sedanjostjo in prihodnostjo).

Toda nek drug primer bi se nemara lahko izkazal za še pomenljivejšega. Skrito sporočilo, ki ga prinaša marketinški imperativ *Vzemi 3 za ceno 2*, je, da medtem ko sicer lahko ta trenutek potrebuješ »1«, pa je vzeti »3« dejansko bolj skopo, saj s tem, da plačaš samo »2« privarčuješ »1«, ki si ga itak načrtoval kupiti-potrošiti. Ali trošiš *denar*, ki ga *nimaš* s pomočjo posojila ali pa *pridobiš nekaj*, kar *ne potrebuješ* preko kupovanja na debelo – vse to se povsem ujema s puritansko etiko varčevanja: ne zavrzi [waste] *sedaj* tistega, kar bi bilo lahko bolj dobičkonosno *vnaprej*. Sledeč pronicljivi analizi »religije potrošnje« Samuela Webra v njegovem eseju *Money is Time* (Weber 2009), bi lahko rekli, da kapitalistični credo vsebuje dva člena vere, pri čemer je prvi naslednji: »več kot trošiš, več privarčuješ«, drugi pa je »več kot privarčuješ na ta način, bolj si (od)rešen«. Ne le, da pri samoomejevanju obstaja eshatološka razsežnost, obstaja tudi potrošnja brez konca. Ko evropski politiki pozivajo h koncu ukrepov drakonskega varčevanja in zahtevajo, da naj trošenje stimulirajo premišljeni ukrepi, so ti pristopi protislovnosti samo na prvi pogled. Kar danes ob zori krize počasi postaja evidentno, je bilo že očitno za časa druge svetovne vojne.

V. Naj se tvoj denar bojuje še naprej!

Medtem ko je v Evropi divjala vojna, sta vladi Združenih držav Amerike in Kanade organizirali široko kampanjo zato, da bi poenotile fonde, ki so podpirali vojne napore. Medtem, ko so na eni strani promovirali retoriko brzdanja in solidarnosti (»Sodeluj, Amerika!«), pa so na drugi strani državljane vabili k temu, da bi masovno porabili svoje prihranke za nakup vojnih obveznic (tako imenovanih »Victory Loans«), ki so jih spremljale agresivne metafore (»Finančno bodalo v srce Berlina«) in ki so obljubljele visoko povrnitev investicij v primeru vojaške zmage. Z namenom, da bi maksimalizirali pridobivanje takšnih vojnih obveznic, so vlade angažirale studije Walta Disneya za niz propagandnih filmov, ki so bili, čeprav so danes v glavnem pozabljeni, svojčas zelo popularni. Med najbolj zgodnjimi temi propagandnimi filmi je risanka, ki so jo za Komite kanadskih vojnih obveznic naslovili »Sedem modrih palčkov«. Risanka prikazuje sedem rudarskih palčkov, ki potem, ko cel dan kopljejo diamante, namesto, da bi svoje dragulje kam skrili, odnesejo veselo svoje vreče na poštni urad v Ottawi (oziroma v primeru palčka Dopeya: na banko) ter jih zamenjajo za certifikate Kanadski vojni prihranki [Canadian War Savings]. Slovita pesem »Hey-ho«, iz filma *Sneguljčica in sedem palčkov*, s katero so palčki prvič nastopili v kinu štiri leta poprej je sedaj uporabljen za to, da pokaže stopnjo investicije: v primeru zmage bo obveznica za 4 dolarje vredna 5. Tako palčki vedro pojejo: »Dobili bomo vojno s 'pet za štiri'« [We'll win the war with 'Five for four'].

Slika 2: Walt Disney, *Seven Wise Dwarfs*, režiser Richard Lyford, 1941.

Medtem ko prvi del propagandnega filma večinoma ponovno uporabi material, ki je bil produciran za izvorni film iz leta 1937, pa je drugi del izviren: vidimo, kako certifikati poletijo v nebo, privzamejo valjasto obliko in se na koncu spremenijo v izstrelke, ki jih bodo izstrelili na nemškem nebu ter enega za drugim sestrelili sovražna letala. V še bolj eksplicitnem sporočilu, se potem z velikimi črkami čez nočno nebo vojne akcije pojavi sledeč napis: »Naj se vaš denar bojuje še naprej.« [Keep you money fighting!]

Slika 3: Walt Disney, *Seven Wise Dwarfs*, režiser Richard Lyford, 1941.

Vojne obveznice, tako se glasi subliminalno namigovanje, vam omogočajo, da ubijete dve muhi na en mah: da privarčujete svoj denar, tako da ga investirate in da (od)rešite sebe s tem, da pomagate svoji naciji, da dobi vojno. Ti prihranki, ki bodo odrešljivi ob koncu vojne, le malce premestijo Calvinovo perspektivo varčevanja, ki omogočajo odrešitev v času ob koncu sveta. Danes bi bilo dobro, če bi premislili eshatološke implikacije teh prerokov, ki predpisujejo najboljše obnašanje ob dogodku konca krize.

62

Prevedel Peter Klepec

LITERATURA

Benjamin, Walter (2006), »Kapitalizem kot religija«, prevedel Tadej Troha, *Problemi*, XLIV, 5-6/2006, str. 57-60.

Fischhoff, Ephraim (1944), »The Protestant ethic in the spirit of capitalism: the history of a controversy«, *Social Research*, Zv. 11, 1944.

Luther, Martin, »Maša 17. avgusta 1522, weimarska izdaja (=WA), Weimar, Böhlau, 1905, zv. 10/III.

Stimilli, Elettra (2011), *Il debito del vivente. Ascesi e capitalismo*, Macerata: Quodlibet.

Thaler, Richard H. in Cass R. Sunstein (2008), »Disclosure is the best kind of credit regulation«, *Wall Street Journal*, 13. avgust 2008.

Weber, Max (1988), *Protestanska etika in duh kapitalizma*, Ljubljana: Studia Humanitatis.

Weber, Samuel (2009), *Geld is Zeit: Gedanken zur Kredit und Krise*, Berlin/Zürich: Diaphane 2009.